

תולדות ר' יוסף אשכנזי „התנא" מצפת

א.

רבים חמח חכמינו הקדמונים שאת שמם אנו יודעים ואת ספריהם אנו קוראים, אבל אין לנו זכר כמעט לתולדות ימי חייהם. ישנם מחכמינו הקדמונים החביבים לנו ער מאד, ובספריהם שהשאירו אחריהם ברכה, קנו את לבותינו לכבדם ולחקור את פעולתם, אבל מאד דאבה לבנו באין אנו יודעין על נכון באיזה זמן היו, מי היו מאוריהם ומאשריהם, מי השפיע והאציל מרוחם עליהם, ועל מי השפיעו גם הם ומי היו תלמידיהם, אשר שתו בצמא את דבריהם. במאה האחרונה קמו אצלנו אנשים חכמים, נבונים ויודעים, אשר כתבו תולדות חכמינו הקדמונים על פי דספרים אשר הניחו אחריהם ברכה, אבל היא מעט מזער מן המון החכמים אשר היו לנו לפנינו והיו למאורות לבני ישראל בימיהם, בפרט ידיעותינו על חרבנים גדולי הדור לקויות הן מאד. ואם מתולדות חרבנים הגאונים תופסי התורה והתלמוד, אשר הניחו אחריהם ספרים יקרים ונחמדים אשר נעשו לספרים עממים, לא נודע לנו על נכון את דברי ימי חייהם ומה הגו ופעלו לטובה, איך נדע את תולדות חרבנים גדולי הדור, אשר לא זכו כי יצאו ספריהם לאור או נאכרו באורך הזמן ספני הגליות אשר היו לבני ישראל בכל זמן ועידן במדינות שונות, על כן אין לנו סקורות אשר מהם חיינו יכולים להתחקות על דברי ימי חייהם, ולדעת מה הגו ופעלו לטובה לתיחדות ולספרותה, אף כי כבימים היו מן הככבים הסאירים על שמי הליכות התלמוד, אשר האירו פני חבל באור תורתם וחכמתם הגדולה והרביצו תורה ברבים, והעמידו תלמידים תרבה אשר היו למאורות, אשר לאורם נסע ונלך עד ימינו אללה. ולולי לא היו שסותיהם נזכרים כספרי תלמידיהם או כספר חכמי דורם כלאחר יד, היו זכרונם נשכח מבין החיים.

לדוגמה נזכיר את חגאון האדיר רבנו יעקב פולק יוצר הפלפול וממציא החלוקים שנוהגים בו ראשי הישיבות, לחדר באם את התלמידים, מזמנו עד היום הזה. „אשר שמעו חולך מסוף העולם עד סופו ותיח ראש ישיבה ואביד בפרג"א) „חצבי

(א) לשון בעל צמח דוד בח"א שעת רנ"ב.

ישראל, ראש גולה אריאל חגאון כמחיר יעקב פולק יזייא (ג) אשר יצר תקופה חדשה בהליכות התלמוד בכלל, וירה אבן פנה להפצת התורה במדינת פולניה בפרט, ככל זאת לא ירענו עליו דבר ולא חצי דבר, מגדל חכמתו בתורה והשפעתו אשר גברה כזמנו אצל בני דורו בכלל ובמדינת פולניה בפרט. — כמורכנו חנוך ביר ששה בשעתו, סעט אשר בא למדינת ספרד, וחריין ר' נתן אשר היה שם אלוף לראשם לא ידע לפרש דברי חז"ל (תוספתא פיג) ביומא: על כל הזאה טבילה, עד שפירש לו רבנו חנוך הכוונה האמתית, ועל ידי זה נתעלה ר' חנוך להיות ראש ישיבה ורבן של ישראל בארץ הזאת (ג) והוא שירה אבן פנה בהליכות התלמוד במדינת ספרד, ועל ידי הרכצת תורתו שמה נעשתה ספרד לארץ מרכזית של הליכות התלמוד ולאכסניה של תורה, לתל תלפיות שכל לן בעומקא של הלכה וכל הצטא לדבר ר' זו הלכה ברורה, ולפתרון השאלות וספקות וטכונות בתלמוד פנה אליה, כן היה רבנו יעקב פולק כמלאך מושיע לבני ישראל אשר במדינת פולניה באמצע המאה השלישית לאלף הששי. כי בטרם בואו שמה היתה הארץ הזאת בכלל וחקיר קראקא בפרט, עניה בדעת התורה ובחכמת התלמוד. כערות בישראל הוא חגאון סויה ישראל מברונא בתשובותיו (סי' ג"ח) שכתב שם, חשובה זו שלחתי לקרקוב, ואע"פ שיש כירי לצד צדדין להתיר, לא מלאני להקל לצרף הטעמים אשר כתבתי בתשובתי הארוכה, לפי שאינם בני תורה. אולם בשנת רנ"ח בערך, כאשר האיר „חמאור הגדול" (ד) „הגדול בדורו" (ה) אשר שמעו חולך מסוף העולם ועד סופו (ו) „תצבי ישראל ראש גולה אריאל" (ז) וקבע דירתו בקראקא (ח). ויסד שם ישיבה גדולה בית אולפנא רבתי אשר נהרו אליו תלמידים

(ב) לשון חגאון מו"ה עזריאל דיאנה מסביניטא (באיטליא) אוהבו של חגאון מו"ה אברהם מינץ, ומתנגדו של חגאון מו"ה יעקב פולק בתשובתו בבטול החרם של רבנו יעקב פולק נגד חגאון מו"ה אברהם מינץ, שנדפסה בדעת קדושים ח"ג עמוד 26.

(ג) ראה בספר הקבלה להראב"ד. (ד) לשון הרמ"א בהוספותיו בסוף ספר היוחסין.

(ה) לשון מהרש"ל בתשובותיו סי' מ"ח. (ו) לשון בעל צמח דוד בח"א שנות רנ"ב.

ז לשון הג"מ עזריאל דיאנה בתשובתו הנדפסה בדעת קדושים ח"ג עמוד 26.

(ח) אודות הג"מ יעקב פולק, יוצר הפלפיל ובורא החלוקים, כבר דובר קצת בספרי בעלי אסיפות במקומות שונים, וכולם מגששים באפילה, והרכיבו בזה איזה אנשים נפרדים ועשו מהם איש אחד ללא אמת וללא נכון. הראשון הוא חגאון החיד"א בספרו שם הגדולים ח"א (אות י' סי' ר"ן) מחליפו עם הג"מ ר' יעקב פולק ב"ד יצחק הלוי, אשר כהב תשובה בענין עגונה בשנת ט"מ"ג נגד דעת חגאון מהר"ל מפרג. וזוהי שגיאה גדולה עד מאד, רבי יעקב פולק לא היה לוי ונפטר בשנת ר"ץ בערך כערות בעל שלשלת הקבלה, ובעל צמח דוד. ואיך יוכל הוא לכתוב תשובה בשנת ש"מ"ג נגד חגאון מהר"ל מפרג, אשר חי כשני דורות אחריו? טעותו של חגאון חיד"א כנראה היה בהלאתו איש ספרדי, והוא ראה את תשובת הג"מ יעקב אשר כתב נגד חגאון מהר"ל מפרג הנדפסה בשנת תנ"ד בפרג, ועל השער כתוב „השובת חגאון מהור"ר יעקב פולק בר יצחק הלוי" ולא ידע כי אצל האשכנזים יש כינוי לשם יעקב בשם „פולק" ע"כ טעה בקריאתו וקרא את שמו פולק, ובכן סבר כי הוא זה

חשובים סכל קצוי ארץ לחנות מנועם זיו תורתו חרטה וחריפותו חנפלאה, אשר הפליאה עין כל שומעיו, כי הוא על ידי שכלו החד ופולפוליו החריפים והשנונים לקח לב כולם, אז הפכה חקיר הזאת לטרכו הישיבית בסדינת פולניה, ולומדי התורה הסה בחוריהם לא היו נאלצים עוד לכתת רגליהם למדינות אחרות. חאדם הגדול בענקים הלזה אשר יצר תקופה חדשה בהליכות יהלמוד ואשר על ידו נעשתה מדינת פולניא למקום תורה שאין כדוגמתו, ותלמידיו אשר שחו בצמא דבריו היו למאורות לבני ישראל במדינות שונות, בכל זאת לא נודע לנו כדברי ימי חייו רק סעט מזעיר, וללא מאורע אחת שאירע בימיו כי התיר לאחות אשתו למאן בכעלה, למען תוכל להינשא לאיש אחר בלי ספר כריתות, אשר דבר זה עשה רושם גדול בזמנו, וכל חכמי דורו קמו נגדו וגזרו עליו נחיש ונידוי חרם (ושמתא) אם לא יחזור מתוראה זו, ויען כי הוא היה חקיף בדעתו ולא שעה

רבי יעקב פולק אבי החריפים בזמנו.

השני הוא החכם שות"ה ב"ישורון" (שנה ה' עמוד קנ"ג) מחליטו עם הר' יעקב קופלמן הלוי אבדק"ק לובלין הנפטר שם בשנת ש"א. ואחריו נמשך החכם הרכבי בחדשים וגם ישנים, הוספה לחלק השביעי מדברי ימי ישראל לגרץ בתרגום העברי מאת שפ"ר עמוד 9 שכתב שם" כי הועד של (של ד"א) החל להתאסף שם (בלובלין) בין שנת ר"פ ושנת ר"ץ, והוא הזמן שבו ישב הרב ר' יעקב פולק, מיסד שיטת החלוקים, על כסא הרבנות בלובלין. וכך נכנס הדבר הזה באוצר ישראל בערכו לדבר ברור. כאילו היה מיוסד על אותות ומיפתים חותכים. אבל באמת גם זאת היא טעות גדולה עד מאד. כאמור נפטר רבי יעקב פולק בשנת ר"ץ בערך ולא בשנת ש"א וגם לא שמש ברבנות בלובלין, וגם לא היה מבית הלוי. ולא היה נקרא בשם קופלמן מעולם. והמה שוי אנשים נפרדים בשינוי מקום ושינוי השם, ובשינוי הזמן קצת.

אחריהם באו חוקרי ודורשי קדמוניות בספר השנתי "האשכול" כרך ששי עמ' 218 יהודיעי לנו חדשות כי רבי יעקב פולק אחרי אשר עזב את כסא הרבנות בקראקא, הלך לו לארץ הצבי לגור שם. ואח"כ מצאנו אותו במצרים ושם הסכים ע"ס ברכת אברהם מאת ר' אברהם טריוויש (ווינציא ש"ד) והסכמתו היא משנת רצ"ב בערך, וחתום שם "איש ירושלים". והנה זוהי טעות גדולה, כי מעולם לא עזב ר' יעקב פולק את ארץ פולניא וכנראה מנ"כ בקראקא אשר שמש שם ברבנות בתור ר"מ וראש ישיבה עד יום פקודתו. וה"ר יעקב פולק החתום בהסכמה ע"ס ברכת אברהם הנזכר הוא איש אחר מילידי ירושלים עיר הקודש, בעבור זה חתום עצמו "איש ירושלים" והיה דר במצרים ושם הסכים בשנת רצ"ב אי אח"כ ע"ס ברכת אברהם ואין זה רבי יעקב פולק בעל החלוקים. כי לא קרב זה אל זה, רק שמותיהם היו שוים וחיו בזמן אחד. — אבל מי הוא זה ה"ר יעקב פולק ממצרים אשר לא ידענו אותו מתמול שלשום? משער אני כי זהו המובא בשלשלת הקבלה (כת"י, ראה בדעת קדושים מאת ווינער ח"ג עמוד 14) בשם "הרב ר' יעקב פולק. חכם ורופא במצרים". עוד יצתי נוטה, כי זה האחרון היה "איש ספרדי" לא כן ה"ר יעקב פולק בעל החלוקים כנודע היה "אשכנזי" ושלא להחליפו עם הנזכר היו קוראין לזה האחרון ר' יעקב פולק אשכנזי. ראה בשו"ת "ורע אנשים" שנדפס מכת"י של הגאון חיד"א (סי' מ"י) שהביא שם חשובה מכת"י של בעל "ברכת אברהם" הנזכר שכתב שם בזה"ל "בא מפולניא והגיד לי ר' יהונתן אשכנזי, איך בעיר ברנא (בודין)

לדברי חבריו היה נאלץ לעזוב את חקיר פרנ המעטירה ואת ישיבתו הגדולה שם, וחזר לארץ מולדתו לסמינת פולנית וקבע דירתו בעיר חבירה קראקא בשנת רניח בערך, אז היה נשכח גם הוא מבין החיים כמו חרכת רכנים גדולי הדור וגאונים מצוינים בדורם, אשר לא נודע לאנוש זכרם, אף כי בזמנם זרח שמשם בעצם תקפם וגבורתם כעצם השמים לטוחר. בצדק נוכל לאמר: לא רק דברי ימי חייתם של איזה מאות רבנים גדולי הדור ואנשים מצוינים נעלמו מאתנו, אלא יותר סתרכה אלפים אישים גדולים אשר עמרו לבית ישראל במשך גלותנו מיסות חתימת חתלסור עד היום הזה לא ידענו שחרם. כמו הנאון הגדול בדורו רבי נתן מאיגרא (ט) אשר כפי קרותו של הנאון רבי ישראל מברונא, היה

כשרצה לגרש את אשתו הראשונה. והיו מסופקים אם לכתוב בגט יהונתן (בה') או יונתן, יהנאון ראש הגולה ר' יעקב פולק זצ"ל אשכנזי, צוה לראות שטר הכתובה וכו' ואח"כ הלך לעיר שערפורג (צ"ל פרעשבורג) והיה שם זקן ורב בקי וגדול ר' יצחק וכו' וגם ר' יצחק הסכים לכתוב כמ"ש בכתובה וכו' ואחר ימים רבים סוף סוף גירשה בברונא, וסדר הגט הזקן ר' יוסף זלמוני (הוא היה ש"ב של הג'מ נתן שפירא בעל מבוא שערים והוא האתרון מזכירו בספרו הנזכר הלכות מליחה (סי' ב') וכתב שם "וראיתי כתיבת ידו של שאר בשרי הרב הגדול מ' יוסף זלמוני ז"ל שתירץ קושי' זו". וראה אודותיו ג"כ בשו"ת הרמ"א סי' נ"ו). וגם הוא צוה לכתוב בהגט יונתן בכתובה אע"פ שהעולם קראוהו ר' יהונתן. הרי אנו רואים מזה כי רבי יעקב פולק בעל החלוקים היה נקרא אצל הספרדים בשם ר' יעקב פולק אשכנזי ונפטר זמן רב קודם להר' יעקב פולק הספרדי איש ירושלים ובעל ברכת אברהם, כותב על הראשון מילת "זצ"ל" ומכנה אותו "אשכנזי" שלא להחליפו עם הר' יעקב פולק השני, אשר כנראה היה הוא איש ספרדי, מילידי ירושלים וחכם ורופא במצרים.

אודות רבנו יעקב פולק בעל החלוקים כבר כתבתי בארוכה בירחון "אוצר החיים" שנה שביעית עמוד 77-89. וכאן לא באתי רק להציג שמות תלמידיו הנידעים לנו, ואלה הם: הראשון במעלה הוא הנאון המפורסם רבן של ישראל מו"ה שלום שכנא אבד"ק לובלין, הנפטר שם ביום ו' ר"ח כסלו שנת שי"ט לפ"ק, חותנו ורבו של הרמ"א וצמח דוד). — השני הוא הנאון הנודע ר' מאיר קאצינלבוגין אבד"ק פאדווא (הרמ"א בהוספותיו בסוף ספר היוחסין). השלישי הוא הג"מ ברוך ב"ר יוסף, החתים בסוף תשובת הג"מ יעקב פולק הנדפסה בדעת קדושים ח"ג עמוד 17 "ואני התלמיד חזר משנת אלופי מורי, וכו' נאם הקטן שבת"ת ישראל ברוך ב"ר יוסף ז"ל". והוא אחד מן החמשה אנשים, שהיו באותו מעמד בשנת רס"ב בעת אשר הג"מ יעקב פולק אסר את אשת משה על בעלה, הלא המה: הרב ר' אשר (הוא זקינו של מהר"ם מלובלין, ואבד"ק קראקא אחרי מות הג"מ יעקב פולק), הרב ר' איסר (משער) אני כי הוא ר' ישראל איסרלין בקראקא, אשר בעל שלשלת הקבלה מונה אותו בין הרבנים גדולי הדור, בסוף המאה השלישית), ר' מרדכי בר' ברוך (הוא תלמידו הנזכר), ר' זישא. ומשער אני כי תלמידו ר' ברוך, הוא ר' ברוך משנייטון הנזכר בספר "נפתלי אלקים" (העדרנוס, ש"ו, בדף י"ט) בזה"ל "קבלתי מפי זקן הרב ר' נתן ז"ק, שקבל מפי ברוך בחור משנייטין, שקיבל מהנאון מהר"י פולק זצ"ל".

(ט) ראה מה שכתבתי אודותיו בגרמנית ברבעון "צייטשרייטז פיר דיא געשיכטע דער יודען אין טשעכאסלאווקי" שנה ב' עמוד 188.

הוא "המכתיר והמסמך לכל גאונינו, הן חנה שהם עתה בימינו פרנסי הדור יי וכן חנאון רבי אליה מפרג שהיה מרבני גדולי הדור ושמש חרבה שנים ברכנות בעיר פרג יא) אף כי בזמנם היו מגדולי חכמי ישראל אשר כל בית ישראל נשען עליהם, בכל זאת לא נודע לנו דבר אודות ימי חייהם, ועוד כמותם הרבה מאד אשר מסיבות פנימיות וחיצוניות, עלמה גדולה פרושה על דברי ימי חייהם ותולדותיהם אחריהם.

ב.

אחד החכמים הגאונים המצוינים האלו, היה גיכ חנאון המקובל, צריך בכל דרכיו וחטיו בכל מעשיו רבי יוסף אשכנזי מצפת, שהיה נקרא בזמנו "התנא האלקי" יב) או "התנא מצפת".

רבי יוסף אשכנזי נולד כנראה במדינת ביתם ואולי בעיר הבירה פרג בשנת ר"ץ בערך. בשחרותו למד בחשיבה הגדולה אשר היתה בעיר פרג, ושם לקח מפי גדולי חכמי העיר החיאה אשר בכל זמן ועירן היתה העיר הזאת עיר מלאה חכמים וסופרים, מקום תורה במלא טובן המלה. על ידי כשרונותיו הנעלים וחטירותו המופלאה הפליא עין כל רואיו, בהיותו גדול בתורה ומופלא בחכמת הנסתר. בשחרותו כבר חנה ושנה הרבה בספרי חכמי הקבלה והיה סיודעי חין. לפי דבריו לא למד אותה מפי רב ומקובל, רק אליה הנביא נגלה אליו בחקין וגילה לו דיון דרזון ותעלומות סתרי כל חי. בחיותו מבקר חרוץ ואיש מקורי אשר רדף כל ימיו אחרי נקודת האמת, וחקיף בדעתו אשר לא חת מפני כל, אף בפני גדול מסנו בחכמה ובמנין, על כן לא מצא כרגוע לנפשו באמונה ודח רק בחכמת הקבלה, לא כן חטילוסופיא הדתית היונית והמיסונית שהיתה שנאות נפשו כי בחס ראה אסון גדול להיהדות ולאמונת ישראל. לפי דעתו היא מביאה את האיש יחודי לידי כפירה שלא להאמין בניסי רי הכתובים בתנ"ך, וכל מנסחה להסביר את דברי התורה וספורי מעשי ניסים הכתובים שמה, על פי חקי הטבע ושלא ניתן אומן בכל דבר אשר איננו סיוסד על ארני השכל וסופתי החגיון, ועל ידי החקירה ההחפשית הלזו פסה האמונה מבני אדם. השפעת הקבלה חניקה אותו לשפוך בוז וקלון לא רק על הפילוסופיא בלבד, כי אם יצא גיכ לחרף ולגרף את לומדיה והמתעסקים בה. גם על גדולי חכמי עסנו, מאורינו וסורינו חוקרי הפילוסופיה הדתית כמו רב סעדיה גאון, הרמב"ם, הרמב"ן, אבן עזרא, רכנו כחיי בעל חובות הלכות, ורכנו כחיי עהית. הרלב"ג, הרד"ק, העקריס, ובעל העקידה, וגם על הרשב"א, הוציא כלי זעמו ודיכר עליהם סרת, יען עסקו הרבה בחקירה הדתית

י) לשון הגאון מו"ה ישראל מברונא בתשובותיו סי' רכ"ז.

יא) ראה מה שכתבתי אודותיו, ברבעון הנזכר בגרמנית בהערה ס', שנה א'

עמוד 231—234.

י"ב) ראה בספר השנה, מאת א. מ. לונץ שנה ב' עמוד 144 הערה א' במכתבו של

ה"ר שמעון ב"ק מן שנת שמ"ב.

ובפילוסופיה חיונית. איש אחד — והוא פלאי — סאוהבי המחקר ושוחרי הפילוסופיה ארתית סיפר הדברים לפני הרבנים וראשי הישיבות כפרג, איך הוא מולול בכבוד של הראשונים ושופך בוז וקלון על הספר „מורה נבוכים“. המה שלחו אחריו והזהירו אותו באזהרה יתירה שלא יעז לדבר דופי על סרגן ורבנן גדולי חכמי ישראל המתפלספים, ואם יסרה את פיהם יענשו אותו יג). על ידי אזהרה זו שם מחסום לפיו ולא דיבר עוד על המתפלספים משוב וער רעה. בכל זאת שנאה כבושה היתה טמונה בחיבו עליהם.

על ידי כשרונותיו הנפלים ושקידתו העצומה וחסידותו הסופלאה ובהיותו בן למשפחה מיוחסת יד נחל יקר וגדולה וכבוד אצל כל אנשי עירו אף בחיותו עוד צעיר לימים ורך בשנים. חכמי עירו ניבאו עליו כי ברכות הימים יחי לגפן אדרת, לכבוד ולתפארת, לאחד מגדולי הדור, אשר כל בית ישראל יהיה נשען עליו. בשנת ש"י לפ"ק נשא אשה טו) את בת הגאון ר' אהרן שהיה בעת ההיא אב"ד ור"ם בעיר פרג טז). אח"כ כאשר נתמנה חותנו הגאון סו"ה אחרן

י"ג) ראה בירחון היו"ל בברסלא (מאנטאשריפט) מן שנת 1903 עמוד 153.
י"ד) בירחון הנזכר עמוד 164, נמצא שם מה שכתב עליו מתנגדו — והוא פלאי — בזה"ל „ואם מיוחסתא דבבל אתה, איה שתיקותך? וצניעות דברייך? אשר אתה חייב לעשות“ מזה אנו רואים כי רבי יוסף אשכנזי היה בן למשפחה של רבנים גדולי הדור משלשלת היוחסין, ומשער אני כי הוא היה מבני בניו של הגאון רבי אבגדור קרא מפרג הנפטר בשנת קצ"ט לפ"ק, אולי היה בן בנו של הגאון מו"ה אברהם ב"ר אביגדור אבד"ק פרג, הנפטר שם ביום כ"ז תשרי שנת ש"ג (ראה מה שכתבתי אודות זה האחרון, בספרי „תולדות משפחת הורוויץ“ הערה נ"ג) נכד הגאון ר' אביגדור קרא הנזכר. ובעבור זה תבין כי בנו של הגאון רבי יוסף אשכנזי (עיין להלן) היה שמו „אביגדור“ כי נשא את שם זקניו. ובכן תבין ג"כ כי האיט פלוני אלמוני אשר כתב חיברת נגד הגאון ר' אהרן אבד"ק פוזנא וחתנו הגאון רבי יוסף אשכנזי, שפך חלי ועמו רק על הג"מ אהרן, לא כן על חתנו רבי יוסף אשכנזי אף בהיותו עוד צעיר לימים ורך בשנים, נהג עמי קצת בדרך כבוד, ולא שפך לעג ובזיון עליו כמו על חותנו הראב"ד, וזאת בטח, יען היה בן למשפחה של רבנים גדולי אדירי התורה, על כן נגד זקניו כילו אומר כבוד, אשר עמד לפניהם ביראת הכבוד וביראת הרוממות.
טו) בין הנפקדים היהודים משנת ש"ו לפ"ק (ראה באנדי דווארסקי (בגרמנית) ח"א עמוד טפ"ב סי' שכ"ו) לא נמצא שמו וזכרו בין בני ביתו של הג"מ אהרן אבד"ק פרג. ע"כ משער אני כי בעת ההוא לא נשא עוד אשה, בשנת ש"י בערך לקח אחת מבנות הג"מ אהרן לו לאשה, ובערך שנת שי"א כאשר נתמנה חותנו לאבד"ק פוזנא הלך עמו לשם, חתנו רבי יוסף אשכנזי, כמבואר בפנים.

טז) הגאון מו"ה אהרן היה אחד מרבני גדולי הדור, כפי עדות בעל צמח דוד (ח"א טנות שי"ו) שכתב שם „ובימיו (של הג"מ שכנא מלובלין) הרביצו תורה גדולי ישראל וכו'. ר' אהרן היה ראש ישיבה ואב"ד על כל מדינת פולין גדול, וכבר היה ר"י ואב"ד סה ק"ק פראג. הוא נולד בשנת ר"ן בערך במדינת מעזריץ (באנדי דווארסקי (בגרמנית) סי' 326 עמוד 382) לאביו ה"ר גרשון. דבר זה נעלם מכל חוקרי ודורשי קדמוניות. ולא ראו כי בפנקס הזכרת נשמות של רבני ק"ק פוזנא נרשם הוא בראשונה „ואת נשמת וכו' מהור"ר

אהרן ב"ר גרשון (מאנאטשריפט משנת 1898 עמוד 40 הערה א'). כנראה אחרי מות אברהם הוא הגאון מו"ה אברהם ב"ר אביגדור אבד"ק פרג, הנפטר ביום כ"ז תשרי שנת ש"ג (ראה מה שכתבתי אודותיו בספרי "תולדות משפחת הורוויץ" הערה ג.) נתמנה הוא אחרי לאב"ד ור"מ בעיר פרג. ביום 3 אוקטובר שנת 1545 קיבל רשיון מאת המלך פרדינאנד, כי יכול הוא לגור שם עור שלש שנים אחרות. בשנת ש"ו נמצא שמו ובני ביתו בין הנפקדים בעיר פרג בזה הלשון: הרב אהרן מן מדינת מעהרין. שם אמו אסתר שם אשתו טוויזע, שם בנותיו: יוכבד, זרסל, רוזא, מרים. גם דרים אצל שני נערים תלמידיו, אשר שם האחר קאסיל (כינוי ליעקב) ושם השני יעלן (כינוי לצבי המכונה הירש, או לנפתלי המכונה הירש). — ביום 10 נאוועמבער שנת 1551 צוה המלך פרדינאנד לקחת את הרב ר' אברהם (חתן הרוסא ר' משה) להיות אב"ד ור"מ בפרג.

כאמור נתמנה הג"מ אהרן לאבד"ק פוזנא כנראה אחרי מות שמואל הוא הגאון מו"ה שמואל בן הגאון מו"ה יעקב מרגליות, שנח נשמה שמה בעת ההוא. כליד ארץ ביהם ומעדרין אשר למד בבתי המתיבתות של עיר פרג הבירה, אשר קיבלה את השפעתה מגדולי חכמי אשכנז, מלבד אשר היו גדולים בתורה ובהליכות התלמוד היו ג"כ מגדולי בעלי המקובלים ויודעי ח"ן, כמו כל גדולי התלמידים של הישיבות בארץ אשכנז ומדינות ביהם ומעהרין אשר נתגדלו ונתחנכו על ברכי התורה והיראה וחכמת הקבלה ביתר שאת ויתר עז כן נתגדל הוא בהליכות התלמוד ובחכמת הקבלה גם יחד. הגאון ר' אהרן וחתנו הגאון ר' יוסף אשר מנעוריהם נתגדלו על ברכי חכמי המקובלים הגדולים, אשר חכמת הקבלה משלה בכל עוז במדינות האלו, היתה הפילוסופיה הדתית אשר למדו בבתי הישיבות במדינת פולניא למורת רוחם אשר לא יכלו נשוא. חתנו הג"מ יוסף בעל הרגש הגדול הסית את חתנו שידרוש קבל עם נגד המתחכמים העוסקים בספרי החקירה הדתית בכלל ובספר "מורה נבוכים" בפרט, כי ראויים הם לנזותם, יען החקירה היונית מביאה את האדם לידי כפירה. בשבת הגדול שנת ש"ט בעת אשר דרש הגאון ר' אהרן את דרשתו כנהוג בכל תפוצות ישראל כי הרב אב"ד בעירו ידרוש בשני שבתא דריגלא דהיינו בשבת הגדול ובשבת תשובה, בהלכה ואגודה, אז בתוך דרשתו שפך כלי זעמו על אלו המתעסקים בחכמת הפילוסופיא וקוראים בספריהם אשר המה ספרי מירס וצריכים לידונם בשריפה. וגם על הספר "מורה נבוכים" שפך אפו וחמתו, כי אסור להגות בו כי נמצאים בו דברים רעים נגד דת היהדות ואמונת ישראל, יען כל מגמתו להשוות את כל הנסים והנפלאות הכתובים בתנ"ך אל דרכי הטבע, ושלא ליתן אומן בדברים אשר הם כנגד השכל הבריא. ועל יד פסה האמונה מבני ישראל. והוסיף לאמר: "כי כל הספרים האלו (ספרי המחקר) היו בזמנים העוברים, מדרס לרגלי חסידי אוסטרייך, והם היו נוהגים בהם כל מיני בזיון, קצתם הלכו עליהם ודרסו עליהם, וקצתם עשו אותם כסא וישבו עליהם וקצתם שרפו אותם לעיני רבים". גם אמר לפני שומעיו, כי מה שנגזרה גזירה מאת הרשות במדינת איטליא לשרוף את כל ספרי התלמוד לעין כל ולהעליתו על המוקד בשנת ש"ג, זאת היתה להיהודים בארץ הזאת עונש מן השמיים. יען כשתי שנים לפניו הדפיסו בעיר וויניציא (בשנת ש"א) מחדש את הספר "מורה נבוכים" עם פירושים למען יוכל כל איש ללמוד בו. "מיד נגזרה הגזירה לשרוף התלמוד, כיון שגדפס המורה נבוכים בוויניציא בעון זה נגזרה הגזירה, ונשרפו כל ספרי התלמוד ברוב איטליא". וככן היא גזיר

כי מהיום והלאה לא ילמוד שום איש את ספרי המחקר, רק יהגה כל היום לרבות הלילות בתלמוד ופוסקים. — דרשה זו עשתה רושם גדול בתוך אנשי קהלתו והעיר נעשתה כמקצה, ונחלקו הדעות אם הצדק אתו או לא. אז קם איש אחד מתוך העדה — והוא פלאי — אהב חכמה ודורש תושיה וממעיצי הפילוסופיה המימונית וכתב חוברת נגד דרשת הרב הגאון האב"ד ר' אהרן בקצף ובכויון וכתב שם: איך הרהיב בנפשו עוז לדבר נגד הפילוסופיה אשר לא ידע ערכה ולא הבין דרכה, ואיך דיבר סרה על הספר "מורה נבוכים" אשר "הוא מלא חכמת אמתיות, דקדוקיות, הגיוניות, לימודיות, טבעיות, אלהיות, גנוזות ונסתרות עד בלי תכלית, ואין אתה מבין אפילו קצת הנגלות והדברים הקלים שבו". ובהקצפו כתב עליו מרורות, כי אינו ראוי להיות רב ואב"ד אף באחת הקהלות הקטנות בישראל ובפרט בעיר גדולה עיר מלאה חכמים וסופרים כזו, אשר האב"ד צריך להיות גדול בתורה ובהליכות התלמוד, ובו "אין לו מעלה יתירה רק כאחד הבחורים. אבל באמת ערום גדול הוא, ובערמתו נעשה אב"ד סה ק"ק פוזנא. וכשמתה אשתו הצליחה לו שעתו ותועיל לו ערמתו, עד שנפתה עשירה אלמנה אחת מארץ רחוקה והיתה לו לאשה. כי שם לא הכירו בטיבו ובטבעו אבל מקום שהיה שם (לאב"ד) נתפרסם ומוחזק הוא כבעל מחלוקת ואין בו סגנון אב ב"ד. וכאשר הוכרח בכאן להיות שקט על שמריו ולא מצא מקום למחלוקת עם הבעלי בתים סן יבלע לו. געש ורעש בדעתו כמה ימים ונתקוטט עם עצמו, כי קשה להעתיק ההרגל והטבע, עד שמצא מציאה גדולה לספר לשון הרע על הרמב"ם ו"ל עם לומדי ספריו". להשקיט את איי המחלוקת בעיר ההיא, הפיצו הג"מ אהרן וחתנו הג"מ יוסף שמועות בין העם אנשי העיר "כי לעת זקנתו הרמב"ם בעצמו חזר מדעתו מכל אשר כתב בספרו "מורה נבוכים" ופנה אל הקבלה פניו, יען רק היא אמיתת חכמת האלקית", על זאת התמרמר כותב החוברת הג"ל, וכתב עליהם בלעג ובזיון כי כנודע הדברים המה בדוים. מה הי' אחרית דבר אין אנו יודעין, גם נעלמה מאתנו מי הוא זה האיש פלוני אלמוני, אשר יצא לריב עמו וללחום נגדו ולהמליץ על הרמב"ם בעד ספרו "מורה נבוכים" (קצת מן החוברת הנזכרת החסירה ראשה וסופה, נדפסה בירחון מאנאטסשריפט מן שנת 1903). הג"מ אהרן כנראה לא האריך ימים אחר כך. ויגוע אהרן ויאסף אל עמיו בשנת ש"ך בערך בעיר פוזנא ושם מג"כ, בסנקס הזכרת נשמות של קהל עיר פוזנא, בראשית הזכרת הרבנים, נמצא הזכרתו "ואת נשמת וכו' מוה"ר אהרן בר גרשין" (ירחון מאנאטסשריפט משנת 1898 עמוד 40 הערה א').

החכם המנוח מר דוד קויפמאן בירחון הנזכר מוזה אותו עם הרב הגאון מו"ה אהרן בנימין מארפטשיק אשר שמש גם כן ברבנות בעיר פוזנא ועשה מהם איש אחד ללא נכון, כי באמת הם שני אנשים נפרדים בשינוי השם ושינוי שם אבותם ובשינוי הזמן. הראשון היה שמו אהרן בלבד ושם אביו גרשון, ונח נפשיה בשנת ש"ך בערך, לא כן השני היה שמו אהרן בנימין למשפחת מארפטשיק, ושם אביו חיים. וימת אהרן בנימין בין שנת שצ"א לשנת שצ"ב. — ויען הראשון וכן השני לא מצאו עוד גואל, מי שיכתוב את דברי ימי חייהם עלי ספר, בעבור זה כתבתי סה את תולדות הג"מ אהרן אבד"ק פוזנא והמדינה, וכן לא אמנע מלהציג בזה את דברי ימי חיי הגאון מו"ה אהרן בנימין מארפטשיק ותולדות בניו ובני בניו אחריו, אשר לקטחי מפי סופרים וספרים.

הגאון מו"ה אהרן בנימין מארפטשיק היה חתנא דבי נשיאה של הגאון המקובל מו"ה נתן נטע שפירא בעל "מגלה עמוקות" (שהגה"ח אות ש' סי' נ"ו). בימי חורפו היה דיין ומו"ץ בפוזנא בעת אשר שמש שם ברבנות הגאון מו"ה מרדכי יפה בעל הלבושים, והיה נקרא

תולדות ר' יוסף אשכנזי "התנא" מצמח

שיט

בשם מו' בנימין דיין. בשנת שע"א סירר הגאון בעל הסמ"ע ואתו הגאון מו"ה חנוך העניך ר"מ בוויגא גט שכיב מרע [ראה מה שכתבתי אודות המאורע הזה בספרי "תולדות משפחת הורוויץ, דורות הראשונים" עמוד 55]. והגאון מהר"ם מלובלין יצא לערער עליו כי אשתו אסורה להינשא לאיש אחר, והציע תשובתו לפני הרבנים גדולי הדור ובראשם הגאון המפורסם זקן ויושב בישיבה מו"ה מרדכי יפה בעל הלבושים, אשר היה בעת ההוא אבד"ק פוזנא, וזה האחרון כתב שתי תשובות להלכה אודות הדבר הזה, והמה נדפסים בשו"ת מהר"ם מלובלין (סי' קכ"ד, קכ"ה) ויען כי בעת ההוא כבר היה שוכב מוטל על ערש דוי בחולי אשר מת בה. בעבור זה הציע את דבריו לפני הגאון מו"ה בנימין דיין, שיעיין בדבר אם כיון להלכה והוא כותב שם (בסי' קכ"ו) "גם שמתי הדברים בפי מאהבי, חכם השלם פאר התורה הורה והדרה האלוף מהור"ר בנימין דיין מפוזנא נרו" בתשובה שלאחריה הוא כותב שם עליו את אלה הדברים "מסרתי ביד מאהבי, ידיד ד' נשיא אלקים, פאר התורה. האלוף מהר"ר בנימין דיין יצ"ו". חזי מאן גברא רבה דקא מסהיד עליה דגברא רבה. — בשנת ש"פ נתמנה הג"מ אהרן בנימין מארפטשיק לאבד"ק קרעמניץ, אז התאספו גדולי העיר פוזנא ובקשו מלפניו לבלתי עזבם וביום ה' י"ג לחודש אלול נמנו וגמרו למנותו לר"מ וריש מתא בעירם כל זמן אשר לא יהיה אב"ד קבוע שמה, וקצבו לו שכר סך ד' מאות ועשרים וחמשה זהובים לשנה מלבד דירה לצורכו, למשך חמש שנים, אכל התאר אב"ד נמנע ממנו. הג"מ בנימין דיין נתרצה לזה, ונשאר במקומו. בתור ר"מ וריש מתא דהיינו במקום אב"ד, כמשך הזמן שלא היה שם אב"ד קבוע, דהיינו משנת ש"פ עד שפ"ג. ועל אותה העת כיון הגאון בעל "טו"ו" בתשובתו הנדפסה בשו"ת הב"ח (החדשוה סי' י"ז) שכתב שם "ועתה בהיותי בק"ק פוזנא בין מלכא למלכא, ישבתי בדין עם מו"ה בנימין דיין יצ"ו". בשנת שפ"ג כאשר נתמנה הגאון מו"ה שמעון וואלף ב"ר דוד טעבלי אויערבאך לאבד"ק פוזנא (ראה מה שכתבתי אודותיו, ב"האשכול אנציקלופדיה ישראלית" כרך ראשון. עמוד 854) אז פחתו לו מן משכרתו ע"ס שתי מאות ושלושים ושנים זהובים. בחודש תמוז שנת שפ"ט כאשר נתמנה הגאון מו"ה שמעון וואלף אויערבאך לשבת על כס הרבנות בעיר וויגא, אז התאספו עוד הפעם גדולי ומנהיגי העיר ביום ב' י"א לחודש תמוז ל"ב אנשים במספר, והסכימו יחד בלב אחד לתת את כתר הרבנות על ראש הג"מ בנימין מארפטשיק אשר היה עד עתה רס ר"מ ובמקום אב"ד שמה, להיות מהיום והלאה אבד"ק פוזנא והמדינה. ביעד ארבע הארצות אשר היה ביום ג' י"ט אדר שני שצ"ג (!) בעיר לובלין, היה הוא מן שלשה הרבנים הגאונים אשר נבחרו לדון בין מדינות פולניה וליטא אודות הסכסוכים אשר היו ביניהם (ראה בס' השנתי "האסיף" שנת תרנ"ד עמוד 155) ועל הפסק דין חתים שב ראשון "נאם שמשון במהור"ר יצחק ז"ל (הוא הגאון מו"ה שמשון בוכנער אבד"ק אוסטראה הנפטר שם ביום י"א תמוז ש' שצ"ו) ונאם אהרן בנימין במהור"ר חיים ז"ל מארפציג, ונאם מאיר הק' לבית קאצינלביגין (הוא הגאון אבד"ק בריסק בן הנגיד הידוע שר וגדול ליהודים ר' שאול וואהל)". התאריך שנת שצ"ג הוא ס"ס, כי השנה הזאת לא היתה מעוברת, וגם כבר ביום כ"א לחודש מנחם אב שנת שצ"ב לא היה עוד הג"מ אהרן בנימין בין החיים (ראה "קריית ספר" שנה ט' ספר ד' עמוד תק"ב). — התוספות על מס' כריתות שנדפסו בסעם הראשונה בש"ס דפוס פפר"מ (תפ"ב תפ"ד) ואח"כ בכל הוצאות הש"ס, נעתקו מן כתב ידו של הג"מ אהרן בנימין מארפטשיק, אשר היו מונחים בהגמרא שלו והוא העתיק אותם מן כתב ידו נוסח ככתוב על השער למסכתא זו "עם תוס' חדשים אשר

עדיין לא היו, ונמצאו בגמרא של הרב המובהק מו"ה בנימין זצ"ל, שהיה אב"ד ור"מ בק"ק פוזנא, אשר העתיק אותן מכתב ישרן נוסח ועליהם בנויים הפסקי תוס' שכבר היו. —

מתולדותיו ידענו כי בן גדול בתורה היה לו, הוא הרה"ג מו"ה צבי הירש מצווימיר ראש ב"ד בעיר פינטשוב, אשר בנו הרב הגאון מו"ה בנימין וואלף בוכנער אבד"ק שטעקאטשין היה אבי הרב הגאון מו"ה שלמה אבד"ק פינטשוב (חתן הג"מ יחזקאל יהושע פיביל האומים אבד"ק פרעמישלא) מח"ס ויקהל שלמה (ליווארנא תקמ"ו) הנפטר שם ביום כ"ב אלול שנת תקכ"א, ונתחמם עליו בהספידו הג"מ יונתן אייבשיץ, אשר עשה מספר גדול וכבד על ששה רבנים גדולים שמתו בזמן ההוא, ובתוכם הרב המאור הגדול מו"ה שלמה אבד"ק פינטשוב, שהי' מרבני קדמאי בעל תורה ויראה והגיע להוראה ומורה" (לשון בעל יערות דבש בח"ב). — ואלה תולדות שלמה, בנו האחד היה הרה"ג מו"ה נפתלי הירץ רב"ד בפנטשוב, והוא הו"ל את הספר ויקהל שלמה שחיבר אביו הגאון. פעמים נשא אשה, אשת נעוריו שיינדיל היתה בת הג"מ שאול הלוי אבד"ק סימיאטיץ, אשר אביו הג"מ יהושע הלוי אבד"ק דאברמיל, טשעכאנאטץ וסימיאטיץ היה בנו של הגאון מו"ה שמואל הלוי אבד"ק רישא (חתן הגאון ר' יצחק הגדול אבד"ק פוזנא והמדינה) אשר אביו מנהיג דד"א סולניא ר' אברהם ב"ר נתן הלוי מקראקא (ראה מה שכתבתי אודותיו ב"אשכול, אנציקלופדיה ישראלית", כרך א' עמוד 438) היה חתן הגאון מו"ה יהושע חריף מקראקא בעל "כגיני שלמה" ושו"ת "פני יהושע", ושיינדיל אשת נפתלי הירץ נהרגה בדרך עם גפשות רבות בישראל. והשוודים לקחו את כל הגנה ורכושה אשר עלה לאיוזה אלפים זהובים, אחר כן נשא אשה אחרת ושמה שרה בת ה"ר שלמה הכהן ראפאפורט, מוכרי הרב הגאון ר' שמואל הכהן שפירא אבד"ק שעברשין, מבני בניו של הגאון המפורסם מו"ה יצחק ב"ר דוד הכהן שפירא אבד"ק קראקא חותן מהר"ם מלובלין. —

בני השני (של הג"מ שלמה אבד"ק פינטשוב) היה הרב הגאון מו"ה בנימין וואלף אבד"ק פיעטקוב מח"ס "שער בנימין". — בנו השלישי היה שמו צבי הירש, אשר בשנת תצ"ו נשא אשה. — ואלה הם חתניו לוקחי בנותיו של הג"מ שלמה אבד"ק פינטשוב הראשון היה הרה"ג מו"ה יהודה ליב אבד"ק קאריב, בנו של הג"מ יעקב חריף אבד"ק לעשנוב, אשר ילדה לו אשתו פריידא בת הגאון בעל "חכם צבי" (ראה מ"ש אודותיו בספרי "תולדות משפחת הורוויץ דורות הראשונים" עמוד כ"ח, בהערה שם). ליהודה ליב בת ושמה חנה אשת הנגיד מנהיג המדינה ר' יצחק באב"ד מבוליחיב, שהיה נקרא בשם ר' יצחק ראש מדינה (ראה מ"ש אודותיו בספרי "כתבי הגאונים" עמוד 38) אשר לקח אותה לו לאשה, אחרי מות אשת נעיריו. — חתנו השני הי' הרה"ג מו"ה אריה ליב הכהן אבד"ק שדה חרש (תשובה אליו נדפסה בשו"ת ברית אברהם האו"ח סי' י"ח) אשר אביו הרה"ג מו"ה אלעזר הכהן הי' אבד"ק וואדיסלב. וימת שם אלעזר הכהן ביום א' דחג השבועות שנת תק"ן ושם מנ"כ. וזה האחרון היה חתן הגאון הגדול בדור, מו"ה אריה ליב מלובלין אשר שמש ברבנות בעיר זאמאטש מן ערך שנת ת"פ עד שנת ת"ק (ראה מ"ש אודותיו בספרי "כתבי הגאונים" עמוד ק"מ), והי' אריה ליב הי' גיסו של הרב הגאון מו"ה יוסף מרגליות אבד"ק חענטשין מח"ס תבנית אות יוסף, ואבי הרב הגאון המפורסם מו"ה דובעריש, אשר בכל הסכמותיו חתם עצמו בשמי ובשם אביו "דוב בער בהגאון אבד"ק זאמוטשטש". בשחרותו שמש ברבנות בעיר קאזניץ ובשנת תק"ה כבר ישב על כס הרבנות שם, בשנת תקי"ד כבר היה אבד"ק קראשניק, ובשנת תקי"ח שמש ברבנות בעיר רישא, אחרי מות הכהן הוא הרב

לאבדיק פוזנא וכל מדינת פולניא הגדולה, אז נסע אתו חתנו הגאון רבי יוסף, אשר חיה עוד בעת החוא צעיר לימים ורך בשנים, סמוך על שלחן חתנו.

ג.

היהודים הרבים אשר ישבו אז בארץ אשכנז, אוסטריא, ובסרדינות ביהם וסעחרין, הלכו קודר בלחץ אויב. הנכרים סתמו כל מעיני מחיתם, המלכים ושרי המדינות מצצו את דמם, דמים תיתי משמע – ויהיו שפלים ונכזים, לעג וקלס לכל רואיהם. כל המוצא אותם אכלום בכל פה, וצורריהם שמו עליהם עלילות שונות: עלילת דם, ובזוי לחם קדשם, וגניבת בית חפירתם – לבקבוק סצוא תואנה לחרוג אותם ולשלול כתייהם ולגזול רכושם ולקחת מהם את פרומתם האחרונה. אולם שונה בהרבה מאד, היה סעסר היהודים אשר בסרדינת פולניא, אשר היתה בעת ההיא ארץ טובה וסבוכת לפני בני ישראל. המלכים אשר מלכו שם בזמן ההוא, היו מלכי חסד ובפרט הסלך זיגיסמונד הראשון (הוקן) אשר נתן לחם זכיות הרבה לסען יוכלו לפרנס את עצמם בנקל. שמה חיו חיי שלום וחשקט, ושלחי במסחר ידם באין מפריע יען אין שנאתן גברה עלינו כמו במדינת אשכנז. כותב הרמ"א ז"ל יו). הערים הגדולות אשר בפולניא היו קרי סקלט לפני היהודים תמגורשים ותנרחים מארץ אשכנז וסרדינות ביהם וסעחרין. מלכי פולניא פתחו שערי ארצם לפני הנאנחים ותנרכאים האלו ושם סצאו מקום מנוח לרגלם העיפה אשר הלכו בגולה להנצל מחרב מרצחיהם. ובכן נתמלאו ערי פולניא מחורבנן של ערי אשכנז, ביהם וסעחרין יו. על ידי הזכויות אשר היו להיהודים בפולניא יותר משאר המדינות אשר בארץ אשכנז, אוסטריא, ביהם וסעחרין גדלו וחצליחו בני ישראל בארץ החוא ביתר שאת ויתר קוץ, ויפרו וירבו ויעצמו מאד

וארץ החסות

הגאון כו"ה אריה ליב הכהן ראסאפורט (בנו של הגאון מו"ה חיים הכהן ר"ס. אבד"ק לבוב) שהיה ר"מ בעיר לבוב, נתמנה הוא למלאות מקומו שם, וימת שם בשנת תקל"ז בערך. כל אלה מטה בני בנימין הוא הגאון מו"ה אהרן בנימין מארפשטיק אבדיק פוזנא והמדינה.

י"ז) לשון הרמ"א בתשובותיו סי' צ"ה. וראה מ"ש בספרי "תולדות משפחת הורוויץ, דורות הראשונים" עמוד ס"ז.

י"ח) הנרדפים והנגרשים מארץ אשכנז שמו פניהם לפולניא הגדולה בכלל ולהעיר פוזנא בפרט אשר היתה על גבול ארצם, ואיזה מהם הגיעו עד מדינת רייסין היא רוסיא האדומה אל העיר לבוב הבירה. לא כן, הנמלטים מחרב מרצחיהם מן מדינות ביהם ומעחרין קבעו דירתם בעיר קראקא הסמוכה לגבול הארצות האלו, ובכן נתמלאה העיר קראקא מחורבנן של קהלות ביהם ומעחרין, והגרים האלו עלו שמה למעלה ראש, ע"י עשרם וכשרונותם, כי היו סוחרים גדולים בעלי הון ושוכרי המסים מאת המלך. והם היו מן קציני העיר ומנכבדיה, בעבור זה היתה יכולת בידם לעשות להם קהלה מיוחדת בפני עצמה ורב ואכ"ד בראשה, אשר קהל אנשי ביהם בעיר קראקא היתה נקראת (ראה בספר "כתבי הגאונים" עמוד נ"ח).

מורה נבוכים

ותמלא הארץ אותם. כגן ד' פרוח תפרח ותגדל המדינה תהיה בתורה ובגדולת
במקום אחרי כותב הגים יהודה אריה מסורגא, באחד מסכתיו לתגאון רבו
פינחס הלוי איש הורוויץ מקראקא (ט). באמצע המאה השלישית לאלף הששי כאשר
הופיע שם מאור עיני הגולה רבן של ישראל, רבנו יעקב פולק, אבי החלוקים
וקבע דירתו בעיר קראקא. אז נעשתה הארץ הזאת לאכסניה של תורה. לתל תלפיות.
שכל הלן בעומקה של הלכה פנה אליה. בזמן קצר התפתחה שם חכמת התורה
והליכות התלמוד הגיעו למרום קץ התפתחות והשתלמות ברוח אשר לא היתה על
עפר יעקב משלת. יהודי פולניה, למדו בבתי המתיבות לא רק תלמוד ופוסקים
בלבד. הם שמו פניהם גם אל הפילוסופיה הדתית ויהגו בספרי גדולי חכמי עמנו
אשר חיו בארץ ספרד בכלל, ובספר מורה נבוכים בפרט. ספרי הפילוסופיה היו
למודי שעשועים להתלמידים אשר למדו בבתי הישיבות. ויהגו בהם אף בזמן
התפילה בעת חזרת השיץ. כמובן לא עסקו בפילוסופיה שבימיהם. בתי ספר
של הנכרים, ובפרט בתי ספר הנבוכים היו סגורים לפניהם. ולא באו
במגע ובמשא עם חכמיהם שכאותו הוסן. ולא ידעו בן החכמות והמדעים השונים
אשר למדו הנכרים בעת ההיא, כי אם העסיקו חקור בפילוסופיה של אריסטו היוני
או יותר נכון בפילוסופיה המיוונית, ובשקירה עצומה למדו את ספרו "מורה נבוכים"
ושאר ספרי חכמי עמנו אשר היו בארץ ספרד, בעיון רב. אבל לא רק אוהבי
ודורשי החכמה עסקו בהפילוסופיה הדתית והחקירה החפשית. כי גם הרבנים גדולי
הדור, מאור ואורן של ישראל העסיקו חקור בחכמה הלזו הרבה מאד. לדוגמה רבנו
הרמ"א ז"ל וגיסו הגאון רבי פינחס הלוי איש הורוויץ מקראקא, אשר זה האחרון
העסיק הרבה בפירושו של האבן עזרא (כ). ולא זה בלבד. כי נהוג היה בבתי
הישיבות אשר בפולניה בעת ההוא בפרק "בין הזמנים" המה חדשי ניסן והשרי
ביומי דמפגרי כי רבנן ויניחו קצת מלמודם הקשי בפלפול ובסברה, אז למדו את
הספר "שמונה פרקים להרמב"ם" אשר הוא כמו פרודור לחכמת הפילוסופיה הדתית
מרים בואם להיכל פנימה. הרב הגאון התמיד רבי אברהם הלוי הורוויץ (אבי השליח)
בראותו כי מאד קשה להם לחבין הספר הנחמד הלזו יען חסרה להם חידיעה
בדרכי הגיון וכמופתי הפילוסופיה, בעבור זה חיבר את ספרו חסד לאברהם. פי' על
חשמונה פרקים כלשון צחה ונאה, "לתועלת הנכרים, שלפי כת גבורים. כת החכורים
אשר לא נסו ללכת בדרכי החקירה (כא). התלמידים שבבתי המתיבות למדו
בשקירה עצומה את הפילוסופיה הדתית ויהגו בה תמיד, אף בעת התפילה בשעת
חזרת השיץ, כאשר התמרמר על זאת הגאון מהרש"ל לפני הגאון הרמ"א שכתב
אליו "אני הגבר ראיתי בתפילות ובסידורי חכורים רשום בהם דברי אריסטו וזו
היא אשמת הנשיא כמותך חנושא להם פנים. מאחר שאתה מערכו בדברי אלפים
חיים (כב).

מצב זה היה כקוף מכאיב בעיני הגאון רבי יוסף אשכנזי אשר סעורו היה עיון

י"ט) ראה בספרי "תולדות משפחת הורוויץ" עמוד ס"ו. (כ) ראה בספרי הנזכר.

עמוד ס"ה. (כ"א) שם עמוד ס"ו. (כ"ב) שו"ת הרמ"א סי' ו',

את החקירה תחפשית והפילוסופיה חסיטונית, ושנאה חכלית השנאה, אז עברה עליו רוח קנאה ויקנא לכבוד התורה והאמונה ודת ישראל, ויסת את חותנו הגאון שידרוש קבל עם נגר אלו המתעסקים בחכמת הפילוסופיה וילמדו בספרי המחקר כי ראויים הם לנדותם, כי חכמת הפילוסופיה היא דרך סינית, הכביאה את איש ישראל לירי כפירה. חנאון רבי אהרן נחרצה לזה, ובשבת הגדול של שנת שיט לפ"ק. כאשר דרש את דרשתו שפך אפו וחמתו על אלו חסותחכמים העוסקים בפילוסופיה בכלל ובספר, סורה נבוכים, בפרט. כי ראויים הם לתחרימם, יען רוח מינות נזרקה בם המכחישים בהנסיים והנפלאות הכתובים בתניך. בהקצפו שפך כלי זעמו נגר הספר, סורה נבוכים כי הוא ראוי להשרף משום שנמצאים בו דברים מרים נגד התורה ודת היהדות. חכמי אוסטריה שרפואותו לפנים בפרהסיה, ורכים מהם שמו אותו הדוס לרגליהם או כסא למושבותם. (ראה אודות דבר זה בארוכה לסעלה כהערה מ"ז). כנראה עשתה הדרשה רושם גדול על לב שומעיה ואש הסחלוקת התלקחה בתוך העיר פוזנא אודות הדבר הזה. ורכים מאנשי העיר ההוא נעשו לו ולחתנו הגי' יוסף לאויבים, ויען כי הוא היה חסית לחתנו בדבר הזה, קנה לו הגי' יוסף שונאים רבים בעיר פוזנא. ולא היה לו עוד אוהב וריע וידיד נאמן. בעבור זה אחרי מות אהרן חותנו בשנת שיך בערך, גמר בדעתו לעזוב את ארץ פולניא בכלל ואת העיר פוזנא בפרט. וישם לדרך פעמיו אל מדינת איטליא אשר היתה בעת ההוא ארץ מרכזית של המקובלים ויודעי חין, וקבע דירתו בעיר ווירונא, ועל שם העיר החוא, הוא נקרא ג"כ בשם "ר' יוסף מווירונא" ג. — כנראה שגם בעיר הזאת לא מצא סנוחה שלימה שהיה רוצה בה, והחליט בדעתו לעזוב את העיר הזאת וחמונה, וללכת ארצה ישראל ולקבוע דירתו בעיר צפת הסעטירה אשר בארץ חצבי.

ד.

בעת החיא היתה צפת עיר כלאה חכמים וסופרים, עיר מרכזית של קהל חסידים, מקובלים ויודעי חין, אשר כמעט רוב אנשי העיר היו רבנים גדולים, אדירי התורה, גאונים מצוינים, בעלי תריסין בטשנה ובגמרא, וחכמי חרוים בחכמת הקבלה. אנשי העיר ההוא עלו לסרוס קץ ההתפתחות ותהשתלמות ברוח, ויבקע כשחר אור התלסור ותהי למרכז הישיבות ולאכסניא של חורה, לתל תלפיות, שכל הלן בעומקה של הלכה וכל הצמא לדבר ד', זו הלכת ברורה, ולפתרון שאלות וספיקות בתלסור, בפסקים ודינים, אליה פנו, די לנו להזכיר איזה מהם לרוממה: רבי רוד בן זמרא (תרדב"ז), רבי יוסף קארו ובעל בית יוסף, רבי משה די מראני (הכביט), רבי משה אלשיך, רבי ישראל די קוריאל כר), רבי משה קורדכורא (בעל פרדס הרמונים), וניסו רבי ש"ס

כ"ג) ה"ר שמעון ב"ק במכתבו הנדפס בספר השנתי מאת א. מ. לונץ, שנה ב' עמוד

144 מכנה אותו "התנא האלהי כמהר"ר יוסף מווירונא זצ"ל".

כ"ד) הג"מ ישראל בן ר' מאיר די קוריאל היה דיין הראשון מבי דינא רבה בעיר צפת

אלקביץ (חמפורסם בשירו „לכת דוריי“) רבי יוסף סאגים, רבי אליעזר אוכרי (בעל החרדים) והצקיר שבכולם חארי שבחבורה הוא רבנו יצחק לוריא (חארי) וציל, ועוד כמהם חרכה סאר.

להקיר הגדולה לאלקים הלזו בא רבי יוסף לגור שם, כי בעיר הזאת מצא את אחבת נפשו, אריות ונטרים כהליכות התלמוד, וקדושי עליונים וחמירים סופלנים וגדולים בחכמת הקבלה ויודעי חין. שמה התחבר לחברת השלימים להחבורת קדושת של בעלי חסדובלים וחחסידים ותיח לאחד חסידות שבהם ויען כי כל חכמי העיר ההוא היו ספרדים, והוא חיה מילידי האשכנזים, בעבור זה חיו קוראים אותו שם בשם „רבי יוסף אשכנזי“. בהיותו גדול בחורח וחסיד ספורסם, והתנהג בפרישות יתירה, נחל כבוד ויקר מכל אנשי העיר חתיא, ונחרו אליו גדולי חכמיה ליהנות מנועם זיו קדושתו חרטה וחסידותו חנפלאה, וחורתו הגדולה: כהליכות התלמוד ובחכמת הקבלה. די לנו לחזכיר את חארי שבחבורה הוא רבנו יצחק לוריא (חארי) וציל, אשר רגיל חיה לבוא לביתו בכל ליל שבת קודש, לחזור ולשנן עמו את חמשנה בעל פה בה, ובכן היה חארי זיל חלסיד-חבר לחגים יוסף אשכנזי.

בעת אשר הגיץ יוסף קארו (בעל בית יוסף) היה האבדק צפת בעת ההוא, הדין הראשון חי הגיץ: ישראל הנזכר, והשני לו הג"מ משה די טראני (המבי"ט). בכל הפסקים הנמצאים אתנו היום מן הזמן ההוא חתום ראשון הגאון בעל בית יוסף, ואחריו הגאון מו"ה ישראל די קוריאל, ובאחרונה הגאון המבי"ט. ראה לדוגמא בשרית בית יוסף דיני נשואין סי' יד, ושם נדפסה ממנו תשובה קצרה להחזיק במעווי של הגאון בית יוסף בפסקו להתיר לאיש אשכנזי לקחת לו אשה חדשה על אשת נעוריו, יען רבנו גרשום מ"ה גזר רק עד אלף הששי, וכן נמצאת חתימתו שם בדיני יבום וחליצה סי' ה' אחרי חתימת הבית יוסף וקודם חתימת המבי"ט. הוא היה מן העשרה הרבנים סמוכים, אשר הגאון מהר"י בי רב סימך אותם בשנת רצ"ח (סדר הדורות בשנת רצ"ח). בשנת של"ג כאשר חתרים הגאון מהריב"ל את המוסר דוד רופא, אשר הלשין על הנשיא דון יוסף מנאקסאס לפני השלטון, אז הוא בא ג"כ על החתום בחרם הנזכר בתוך שאר גדולי חכמי צפת אחרי חתימת הבית יוסף (שהג"א אות ש' סי' ק"ע) מן הרבנים הגאונים אשר באו לפניו בשאלות בהלכה למעשה היה ג"כ הגאון מו"ה אלעזר ב"ר אלי' הרופא אשכנזי בעל "מעשי ה'" אשר שלח שאלותיו וספקותיו אליו.

כ"ה) בסוף ספר מצרף לחכמה (בזיל שס"ט) מביא בשם ה"ר שלמה בן ר' חיים מייסנטייל מדורעזניץ וכן איתי דבר זה בספר "שבחי האר"י" (לבוב סי' י"ג) וז"ל: "וכן אירע מעשה שליל שבת אחת גכנס ר' יצחק לוריא בביתו של מהר"ר יוסף אשכנזי חתן של ר' אהרן לנד רב מפוזנא ז"ל, והיו חוזקין המשניות בעל סה, כי כן היה מנהגו תמיד, פעם אחת אירע שבאמצע הלימוד התחיל הגר לפעפע כדרך הגר שנפל למים, ועשה כך כמו רביעית שעה. לאחר שסיימו הלימוד, ורצה לילך לביתו, קרא חארי ז"ל למהר"ר אביגדור בנו של הר"ר יוסף לחוק, ואמר לו: אחיך הקטן איך שלומו? א"ל ולמה שואל האדון? הגה הוא ישן במטה. א"ל בעוונות, שהגר סיפר לי שימות בשכוע זה וכן היה."

משער אני כי לא רק לחשתתף בדברי תורה ובתליכות התלמוד, ולשנן את המשנה בעל פה, בא האר"י וצ"ל, לבקר את הגי' יוסף אשכנזי בתיכלו, להתחמם מאור תורתו חרטה, כי גם בחכמת הקבלה היה לו שיח ושיג עמו, והרבת שאב פסעין חכמתו הגדולה גם בחכמה זו. — כנודע שונה הייתה חכמת הקבלה הספרדית מן האשכנזית, חכמי הקבלה הספרדית רובם התאמצו למצוא דרך מלולה בחלץ עיוני במחקר וקבלה לבוא עד תכונת פליאות היצירה וההנהגה האלקית, ואת ספריהם כתבו בסגנון חקירות הגיוניות, כמו הרמב"ן, רבנו בחיי בפי' עה"ת, רבי אברהם אבולפיה, רבי יצחק די לאמיה, רבי משה קורדבארו וזולתם. לא כן חכמי הקבלה האשכנזים, המה יסדו אותה על גימטריאות ונוטריקון וצירופי שמות וסרומי אותיות הא"ב, וקבלה מעשית, כמו רבנו יהודה החסיד בעל ספר חסידים, ורבנו אליעזר סוירמייזא בעל הרוקח וכדומה. בצפת אשר כמעט כל רבניה וחכמיה וגדולי קהלת היו כרוכים אחרי הקבלה ויתנבאו בסגנונה, כולם נטו אחרי הקבלה הספרדית, לשלב את החכמה העמוקה הזאת עם הפילוסופיה הדתית של חכמי עמנו בחקירה הגיונית, לשיטה שלמה בדרך הגיון הקרובה אל השכל, כמו רבי משה קורדבארו וגיסו רבי שלמה אלקבץ. והנה בא האר"י ז"ל, ויתפך משרש תררי הקבלה החגיונית של בעל "פרדס חרמונים" וסיעתו, ובנה במקומה שיטה חדשה אשר יסד על גימטריאות ונוטריקון וצירופי שמות, בדרך המקובלים האשכנזים הקדמונים, ויכרא תורה חדשה המלאה סודות אין סוף, חקירות בלתי תכליתיות רזין רזין בסוד הצמצום וגלגול הנשמות, אשר זאת נעלמה מעיני גדולי חכמי המקובלים הספרדים, רק קצתם היה ידוע לבעלי חכמי המקובלים האשכנזים. משום כך הריני משער כי את הקבלה האשכנזית עם צירופי שמות ונוטריקון וגימטריאות קיבל מאת הגי' יוסף אשכנזי אשר הביא אחרו מארץ ביחם, והוא היה לו לרב ולטורה גם בחכמה נעלמה זו, ואצלו היא התפתחה עד סיום קצה. ואם נכונים הם הדברים האלו, נודע לנו כעת מי היה המשפיע הראשון על רבנו האר"י בחכמת הקבלה, אשר הורה שיטה חדשה בחכמה הנסתרת הלזו. ויען כי לא נמצא אתנו שום ספר אשר הניח אחריו הגי' יוסף אשכנזי בקבלה, על כן אין לנו טופת חינת שהוא כן, ונשארה רק השערה בעלמא. — רבי יוסף אשכנזי, בעל הרגש והדמיון הכביר, היה אחר מחכמי הקבלה הגדולים בעיר הזאת ואחר מגדולי רבניה, אשר משך אליו לב רבים, אשר דבקו בו ובתורתו, וינחרו אחריו תרבה חכמים וחסידים להתאבק בעפר רגליו להתחמם באור חכמתו הגדולה

ה.

רבי יוסף אשכנזי בבואו לעיר צפת, התחיל לחתנה עם קהל סעריציו בחומרות יתירות במצות התליות בארץ, נגר הסנהג אשר נתפשט שמה זה זמן רב, ראשית דבר צוה לעשר את הפירות הנלקחים מן הנכרים אשר הסנהג היה בא"י שלא לעשרן כפי דעת הרמב"ם בהלכות תרומות (פ"א ה"א). הוא היה אומר כי זוהי דעת יחיד, אשר רוב הפוסקים חולקים עליה. ועוד לפי דעת הרמב"ם

המה פטורים רק מן התורה אבל מרובן אף הרמב"ם טורח דחייבים, וחמנה חוא
 בטעות. שנית צוה לעשות שתי שנים שמיטה, אחת לפי חשכון הרמב"ם וחשניה
 לפי דעת החולקים עליו. גם צוה לעשר את הענבים הנלקחים מן הנכרים, אשר
 תיחורים עושים מהם יין, וכן חשמן שעושים היהודים מן השומשמן הנלקחים מן
 הנכרים, אשר חמנה היה שלא לעשרן. גם היה אומר לאכול הירקות הנמכרים
 בשוק, ואין הלוקחים מרקדקים לדרוש ולחקור, אם הם נזרעים תחת הכרם או
 בכרם עצמו ויש כאן איסור כלאים בכרם. ועוד איזה דברים כיוצא בהם, אשר
 כתב כי חמנה הוא בטעות. הוא על ידי צדקתו הגדולה וחסידותו המופלאה
 וקדושתו הרוססת, רכיש לו אוהבים רבים המעריצים ומקדישים אותו עד
 מאד ונהנו אחריו בדברים האלה בכל חומרותיו, ויפרשו עצמן מן הצבור ולא
 אכלו אצל חביריהם אשר נהנו במצות התלויות בארץ כפי חמנה אשר היה מקודם
 וכך נתחלק הקהל בצפת לשני חלקים והתורה והמצוות נעשו כשתי תורות הללו
 אומרין והללו סתירין. הדבר הזה עשה רושם גדול בעיר החיא. כי נתלקו העם לשתי
 מחנות, אז התאספו הרבנים הגאונים וחכמי העיר להתייען, מה לעשות אם למחות
 בירם, או להיות בבחינת שב ואל תעשה יען כל איש יכול להחמיר על עצמו
 כרצונו, ולהחנה אף כנגד חמנה השורר בארץ הזאת. הרבנים הגאונים חכמי
 צפת ובראשם הזקן ויושב בישיבה רבנו הרדב"ז, ורבנו יוסף קארו (חבית יוסף)
 וחגאון ר' ישראל די אוריאל באו לידי החלטה ונסנו וגמרו כי אסור לכל איש
 לעשר פירות הנלקחים מן הנכרים נגד דעת הרמב"ם ז"ל, אשר נהנו אחריו בארץ
 הזאת, וכן אסור לשנות מן חמנה בכל מצות התלויות בארץ, רק הכל יהיה נהוג
 כמו עד עתה, ואם יסרכו יכופו אותם, ומי שטלאו לכו לסמוך על סברתו יהיה
 נדון כזקן סכרא. וגורו גזירת נחיש (נידוי חרם שמתא) שעוד כל ימי עולם
 לא יעשר אדם את הקנוי מן הנכרים אלא כמו שנהנו עד עתה (כו).

הערה

כ"ו) הגאון מו"ה בצלאל אשכנזי בעל שטה מקובצת, בתשובותיו (סי' א) כתב שם גם
 אלה הדברים, "זה ימים רבים עלה מחוץ לארץ לארץ (ישראל) חכם אחד, בקי ומוחזק ביראת
 חטא, וערער על חמנה ושלח לי למצרים קונטרס אחד על הדבר הזה, והנה הוא כמוס עמדי
 חתום באוצרותי. וראיתי בקונטרסו שערוריה דקא מהדר לתלות בוקי סריקי
 במילי דחיקו על מנהג ותיקין. והקיף על חמנה תשובות חבילות שאין בהם ממש, גם גבב
 מנהגים מקצות העם ולא פקיע במצות הארץ לדמויי מילתא למולייחא, לאמר: כשם שאלו
 מילי כולליחא הכי נמי האי מנהגא דלקנות מן הנכרים ושאר לי מריה
 דהאי כנהגא תפוס בידי גדולי ישראל ע"פ גדול המחברים הרמב"ם ז"ל כאשר כתב בתשובתו"
 לכן אז התחלתי להשיב ידי על פסקו ז"ל ועל דבריו. וביני לביני
 שמעתי בחתאסף ראשי עם יחד כל רבני הגליל ותלמידיהון ותלמידיו תלמדהון וגורו גזרת
 נח"ש, שעוד כל ימי עולם לא יעשר אדם לקוח מן הנכרים, אלא כמו שנהנו עד עתה ע"פ
 הרמב"ם ז"ל. כמו שכי הרב הגדול בעל כ"מ (בס"א) דתרומות. ובאותו הקבוץ היו שני
 רבנתי, מוהר"ר דוד בן אבי זמרה וצ"ל ומוהר"ר ישראל די
 קוריאל ז"ל לכן משכתי ידי. כי מי יבא אחרי המלכים האלה את אשר כבר עשוהו
 ובאתר דזיקקין דנור ובעורין דאשה מאן עייל בר נפחא. כאשר זכיתי ועליתי לעיר קדשי,

התורה

רבי יוסף אשכנזי בראותו כי כלתה אליו חרקה מאת הרבנים הנאונים גדולי חכמי העיר כתב תשובה ארוכה בפלפול ובסברה, חסתחלת מילטונו רבותינו כי כנים דבריו, כי המנהג אשר ינהגו באי במצות התלויות בארץ הוא מנהג טעות, ושלח אותה לחרבנים גדולי הדור אשר בחוץ לארץ כו) להיות לו לעזר, ולבטל את החרם אשר רבני וחכמי צפת רוצים להטיל עליו ועל כל הנלוים אליו בדבר הזה, יען זך וישר פעלו, וססך דבריו על פי דברי השי"ם והפוסקים הראשונים, בפלפול ובסברה ובבקיאות נפלאה. הוא שלח תשובתו להגאון ר' בצלאל אשכנזי (בעל שטח מקובצת) ראש הרבנים אשר במצרים כה) וכן אל הגאון ר' שמואל די מדינה (מהרש"ם) ראש הרבנים אשר בשאלוניקי בסרינת חוגרמה. אבל תחת אשר קוה כי חסד יעמדו לימינו נחפכה תקותו לרועץ. הם כתבו תשובות ארוכות כנגדו, וסחרו את כל בנינו הפלפולי מן הסדר עד הטפחות, וחוכיתו לו כי טעה כדין ואין הצדק אתו. הראשון חרץ משפטו כי יפה עשו גדולי חכמי צפת שהטילו גזירת נחיש על כל איש אשר ינהג לעשר פירות

ראיתי קצת חכמים ותלמידים מחזיקים בתורתו של בעל הקונטרס הזה, ומעשרין כל הלכות מן הנכרי. כלל הדברים אין בדבריו ממש וכ"ש בעל הקונטרס הנמשך אחריו. ויפה גזרו רבותינו הזקנים רבני הגליל ד"ל. שעוד כל ימי עולם לא יעשר אדם לקח מן הנכרי, אלא כמו שנהגו עד עתה ע"פ הרמב"ם ז"ל. — ועיין בכסף משנה בהלכות תרומות (פ"א סוף הי"א) שכתב שם וז"ל "ועתה קם חכם אחד וגראה לו שהוא מתחסד בעשותו הפך המנהג הפשוט, ומעשר פירות שגדלו בקרקע העכו"ם ונגמרו מלאכתן וגם מירחן ביד העכו"ם, והולך ומסתה אחרים שיקבלוהו עליהם לעשות כדבריו וכו' לכן יש לגזור עליהם שלא ינהגו כן, ואם יסרכו יכופו אותם וכו' כמו שנעתק למעלה בפנים. והנה הגאון בעל כסף משנה וכן הגאון ר' בצלאל בעל שטח מקובצת, והגאון בעל תשובות מהרשד"ם, לא הזכירו את שמו של הגאון ר' יוסף אשכנזי בפי' הראשון כותב עליו "חכם אחד, מתחסד" השני מזכירו רק בשם "חכם אחד בקי ומוחזק ביראת חטא" אבל את שמו לא הזכירו מפני כבוד שלא יודע לשום איש על מי ירמוק דבריהם, ועל מי היו רוצים להטיל גזירת נחיש ומה שסתם הם, גלה לנו הגאון בעל הסמ"ע בספרו דו"ם, בדרישה לסור יו"ד (סי' של"א סוף ס"ק י"א), אחרי שהביא דברי הכסף משנה הנ"ל, הוסיף לאמור "ואותו חכם היה מהר"ר יוסף חתן מהר"ר אהרן אב"ד מסוונא ד"ל. והמחלוקת היתה בימיו".

כ"ו) תשובת הגאון מו"ה יוסף אשכנזי היא נדפסה בעילום השם בשו"ת ר' בצלאל אשכנזי (סי' ב') והמו"ל תשובות הנזכרות לא היה יודע למי הוא. כתב בהמפתחות "תשובה לזולתו", יען מצא אותה בתוך כתבי הג"מ בצלאל זצ"ל. באמת היתה צריכה להדפס בראש הספר קודם סי' א' ואחריה סי' א' תשובת הג"מ בצלאל אשר היא תשובה על דבריו, או כמו שהוא מכנה אותו בשם "בעל הקונטרס". והרואה שם בתשובת הג"מ בצלאל בסי' א' וכן בשו"ת מהרשד"ם חיו"ד (סי' קצ"ב, קצ"ג) יראה כי כל דבריהם המה טובים על דברי הג"מ יוסף אשכנזי הנדפסים בתשובת ר"ב אשכנזי (סי' ב') והמה סתרו את דבריו בכל פרט ופרט.

כ"ח) ראה למעלה בהערה (כ"ו) שהעתקתי דבריו שכתב שם. ושלח לי למצרים קונטרס אחד על הדבר הזה.

הנלקחים מן הנכרים נגר מנחם חסדינה, אולם השני הוא הגאון מהרשד"ם, הית רוצה לכבות את אש המחלוקת אשר היתה מתלקחת בתוך העיר החוא אודות הדבר הזה, אחרי אשר סתר את דברי תשובתו מתחילתה עד סופה, מסיים "אלא שמכל מקום אני אומר, שודאי הפריזו על המדה יותר מדאי — להחרים ולנדות מי שרוצה לנהוג מדת חסידות ולהחמיר על עצמו כנגד המנהג — הלא מצאנו שכעס אליהו על ריב"ל שלא עשה מדת חסידות, וראה ירושלמי תרומות. פ"ח ה"י איכ איך אפשר לילך לקצה האחר, לנדות ולהחרים למי שרוצה לנהוג מדת חסידות, והרי אמרינן בשבת (נ"א.) שאדם חשיב יש לו להחמיר לפנים משורת הדין. די יכפר בערו וישפוט לנו ולכל ישראל שלום" (כט).

אף כי כל הרבנים, גדולי הדור עמדו לנגדו, ולא מצא אף אחד אשר יעמוד לימינו, ואף כי רבני צפת התרו בו באזהרה יתירה שאם לא יסוג אחור מן תוראתו, ויקבל עליו את המנהג כמו עד עתה יחרימו אותו, בכל זאת לא שעת רבי יוסף אשכנזי לדברי חבריו ולא שם לבו להתראתם ותיח תקיף בדעתו והוא עמד על דעתו, כי פירות הנלקחים מן הנכרים חייבים במעשר, והוא ואותביו, מקריציו ומקרישיו היה נוהגים בכל הדברים האלו נגד המנהג, כאשר העלה בתשובתו, ולא השגיתו מה שכתבו רבני גדולי הדור נגדו. בשנת ש"ם בערך, כאשר עלה הגאון רבי בצלאל אישכנזי סמצרים לעיר צפת וקבע דירתו שם, וראה כי "קצת חכמים ותלמידיהם מחזיקים לעשר פירות הנלקחים מן הנכרים", אז כתב תשובה גדולה וארוכה נגד הקונטרס אשר שלח אליו חג"מ יוסף אשכנזי בהיותו עוד נר במצרים, וסתר את כל דבריו כל פרט ופרט, ומסיים "כלל הדברים, אין בדבריו סמש, ויפה גזרו רבותינו חזקנים רבני הגליל ז"ל: שעוד כל ימי עולם לא יעשר אדם לקוח מן הנכרי כמו שנהגו עד עתה על פי דעת תרמכ"ם ז"ל" (ל).

מה היתה אחרית דבר לא נודע על נכון. כנראה אחרי מות יוסף, שנפטר בשנת שס"ב בערך, נחבטלו גזירותיו שם, וכל העם התחיל להתנהג כמקדם שלא לעשר פירות הנלקחים מן הנכרים וכן שאר הדברים אשר החמיר במצות התלויות בארץ, לא נהגו עוד אחריו.

ו.

הגאון רבי יוסף אשכנזי הית אחד האישים הגדולים בימיו ובדורות הבאים אחריו. הוא היה איש מקורי אשר לא הלך בעינים פגורות אחרי הרבנים הגדולים הקודמים לו, כי אם עמד ברשות עצמו והיה בוחן ובודק בעין פקוחה את כל דברי הראשונים ומעביר אותם תחת שבט הבקורת על ידי שכלו הכחיר והעמוק, ולא נשא פני גדול אף אם כי גבות כארזים גובתו וחסון הוא כאלונים. כל ימיו רדף אחרי נקודת האמת, ובבקורת נאמנה ירד לדעת כל דבר לאמיתו מן מקורו

כ"ט) לשון הגאון מהרשד"ם בתשובותיו ח"ו"ד בסוף סי' קצ"ב ע"ש.

ל) ראה דבריו למעלה בהערה כ"ו.

כאמור נח נפשיה רב יוסף אשכנזי קודם שנת שמי"ב לה). תוא היה אחד מרבני גדולי הדור „שלא הניח כמותו בישראל בחסידות, ועין התלמוד (הכבלי) וחירושלמי, וחיה יודע כל שיתא מדרא משנת בעל פה" לו) מתולדותיו ידענו כי בן היה לו ושמו אביגדור, אשר במה היה נקרא על שם זקינו הגים אביגדור מפרג לו).

- הדפסה ברזולוציית מסך - להדפסה איכותית הדפס גשירות מן התבנית-

מגדולי תלמידיו — של חגים יוסף אשכנזי — נודעו לנו רק שנים. האחד הוא
 הרב המקובל החסיד המפורסם מו"ה אלעזר אזכרי בעל ספר "החרדים" לח. אשר
 במה גם עליו נחה רוחו של רבי יוסף אשכנזי בחסידות ובפרישות, והרב דברים
 הכתובים עלי ספרו "חרדים" קיבל מרבו הנזכר. השני הוא חגים טעבלין איש
 ירושלים, המוכא בתוס' יו"ט מס פיאה (פי"א סיג) בזח הלשון "וטפי חר"ר טעבלין
 מירושלים תוב"כא, שמעתי בשם רבו מהר"ר יוסף אשכנזי". וחגים טעבלין, נזכר
 ג"כ בספר "חריזאלי כתי", הנרפס אחיה באמיד (שנת שפ"א) ושם נרשם. גם חתום
 בו מותריר טעבלי מתושבי ארץ צבי, ששמן חולך מסוף העולם ועד סופו" לט.
 על גדולת חגים יוסף אשכנזי כדורו וברור שלאחר מותו אנו רואים באיש
 פלוני אלמוני בעיר פרג, אשר כתב שיר בשפת יהודית מדוברת (יודיש) ובו אנו
 מוצאים את המורים האלו מ:
 "איך סעכטע זאוואהל' לערנען (קעננען), אלס ר' יוסף אשכנזי, אדער סעכטע
 אלזא דיין זיין אלס מייזעלן וואסי.
 המשורר רצה להיות למדן ות"ח מפורסם כמו רבי יוסף אשכנזי, או להיות
 מופלג בעשירות כמו ר' מרדכי מייזעלס מפרג.

הדפסה
 1228157/6/10

1228157/6/10

הדפסה

1228157/6/10

1228157/6/10

ל"ח) בספר "אמרי שפר" מאת ה"ר נפתלי אשכנזי מצפת (וויניציא שס"א) נדפס הספר
 על הגי' אלעזר אזכרי בעל "החרדים" וכותב עליו שם "שהיה מתלמידי ה"ר יוסף אשכנזי
 התנאי מצפת".

ל"ט) ראה בירחון (מאנאטשריפט) מן שנת 1898 עמוד 43. (מ) ראה שם.